

Ob štiridesetletnici arheoloških izkopavanj na Bledu (Bled - Pristava) 1948/1951

Uvodno predavanje na XIII. kongresu Zveze arheoloških društev Jugoslavije na Bledu, 25. oktobra 1988

I Uvod

Logično se mi zdi, da se naš trinajsti kongres Zveze arheoloških društev Jugoslavije, ker je v Sloveniji, odvija na Bledu, torej v kraju, ki ima tako v kulturnozgodovinskem kot tudi arheološkem oziru svoj posebni profil in ni le slovensko pomemben v obeh teh in še drugih ozirih, ampak se njegova veljava širi v jugoslovanski prostor in tudi v svet, ki nas obdaja. Za splošno družbeni pomen Bleda je priložnost že na tem otvoritvenem zasedanju in je bo še dovolj, da se z njim seznanimo. Za specialno arheološko podobo kraja, posebno v slovanski, zgodnjerednjeveški dobi, ki nas na Bledu in v njegovi mikroregiji najbrže prvenstveno zanima, bosta poskrbela oba referata dveh mladih raziskovalcev, ki sta si prve znanstvene ostroge prisluzila prav na Bledu, dr. Timoteja Knifca in dr. Andreja Pleterskega (T. Knifc, *Bled v zgodnjem srednjem veku*, 1983; A. Pleterski, *Župa Bled. Nastanek, razvoj in prežitki*, 1986). Zato mi dovolite, da se v svojem izvajanju ozrem bolj splošno na Bled in na nekaj problemov, predvsem arheoloških, z njim v zvezi, zavedajoč se seveda, da je skrivnost pravzaprav v detajlu in da so splošna mnenja, pogledi, misli, ocenjevanja tudi v tem konkretnem primeru manj potrebna kakor pa podrobne analize. Seveda naj tudi povem, da Bled zasluži in upravičeno pričakuje tudi temeljito sintezo izsledkov, za katero pogoji, tako mislim, že dozorevajo. Ozreti se hočem torej na kratko na zgodovino Bleda in pokrajine, v kateri Bled leži, na zgodovino raziskovanj, na nekaj problemov s tem v zvezi. Narava teh izvajanj dopušča, da tega ne storim sistematično v nekih zaporednih nizih, ampak da oblikovane misli svobodneje komponiram.

II Prazgodovina

Srce Bleda je njegovo jezero z otokom in skalno steno, na kateri stoji danes Blejski grad (*Arheološka najdišča Slovenije*, 1975, pogl. VI: Radovljica, str. 162-168). Elegantna, ženska, razkošno "baročna" vedrina tega kraja, ki je pravo nasprotje zaprtemu, moškemu, strogo discipliniranemu, "gotskemu" Bohinju z njegovim jezerom tam globlje zadaj v amfiteatru Alp pod slapom Savice, nas ne sme premotiti. Tudi tukaj so bile na delu mogočne tektonske sile, da so izoblikovale prvotne terciarne osnove in praprofile celotne geografske sheme od Triglava skozi dolino Gornjih jezer do Bohinja in Bleda v sredini in Radovljice ter Brezij na koncu, ob izhodu in ožjega

gorskega sveta. V kvartarju, diluviju, je triglavsko - bohinjski ledenik izdolbel globini obeh jezer in segel z morenami še daleč proti Kranju. Ko se je po drugem würmskem glacialu ledenik umikal, je pustil za seboj morene, redkejšje močvirne pasove in oboje jezer z otoško skalo na blejskem, poslednjem. Samote pa so ostale ves prazgodovinski čas. Seveda so se redki ljudje neolitika, eneolitika in bronaste dobe spuščali v te kraje, ki so bili tako obetavni za lov, ribolov in pašništvo. Vendar pa je pomen te mikroregije pričel naraščati šele v pozni bronasti dobi, v dobi kulture žarnih grobišč in zlasti v halštatu C. Stane Gabrovec (*Prazgodovinski Bled*, 1960) vključuje nekropolo na Pristavi, ki je najbolj raziskana, in druge najdbe v okolici v gorenjsko-ljubljansko skupino, pri čemer pa seveda opozarja na zveze z dolino zgornje Soče, s Kobaridom, Tolminom, in Mostom/ Sv. Lucijo, saj vodi iz Bohinja že v tem času glavna pot poleg gotovo obstoječih manjših pastirskih steza mimo Sorice v dolino Bače in torej v jedro nekoliko kasneje razvite svetolucijske kulture. Tam naprej je Italija, Este, Sveta Lucija, tu spodaj za Ljubljano pa Dolenjska - Magdalenska gora, Stična. Med to dvojico velikih arheoloških pokrajin se je v goratem svetu zasedrala retencija, ki je v posameznih, žal še malo raziskanih visokih pašniških krajih živela svoje trdovratno življenje skozi latensko in, lahko rečemo, tudi skozi rimsko dobo. Železova ruda se je tudi površinsko ponujala in majhne topilnice so bile v tej pokrajini vsekakor številne. Rodila so se imena: Bled, Bohinj, Drava, Sava (F. Bezljaj, *Slovenska vodna imena I - II*, 1956-1961). Imena z obrazilom *-nj* - ob Bohinju npr. še Nomenj - se dobe v svetu Karnov v Posočju: Čiginj, Ročinj, pa tudi od Ljubljane proti japonskem svetu: Korinj. In v predelih Jelovice in obeh Sor ter pod Karavankami so še v zgodnjem srednjem veku pri anonimnem geografu iz Ravene iz 7. stoletja, toda na osnovi virov iz 5. in 6. stoletja, čudna neslovanska imena: Seution, Patiuma, Sorbam, Eperunto, Selunto, Poreston, Artara, Ranio . . . (Anonymus Ravennas, *Cosmographia* IV 21, Pinder/Parthey 222). Toda z Ravenatom bi prihajali že v slovanski čas, pa se prej še nekoliko ustavimo pri Keltih in seveda v rimski dobi. Iz kratkega časa bomo v teh odročnih in goratih krajih težko našli kaj pomembnejšega, vendar pa je razen naključne najdbe latenskega meča na blejskih Žalah tu predvsem bohinjski kot - nekropola v Bitnjah in Ajdovski gradec (S. Gabrovec, *Arheološka najdišča Slovenije*, 1075,

164), slaven bolj po Prešernu kot po arheologiji, in majhen, skriti toponim tam v bližini: Dunaj pri Jereki, kar vsekakor kaže na keltsko besedo za mesto - *dunum*. Že onstran Save so na severu seveda Karavanke, ki delijo Kranjsko / Carniolo in Kranj / Carnium od Karantanije / Koroške. Vse to so v osnovi toponimi pri keltskih Tavriških in Noričanih. Koren *kar-*, ki je osnova za ime Karavanke, je treba povezati s keltsko besedo *carvos*, latinsko *cervus/jelen, cervo/košuta* (A. Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz* I, 819).

Najlepša gora Karavank, če jo gledamo s koroške strani z višin pri Zgornjem Obirju nad Železno Kaplo, ob grobu slovenskega koroškega pesnika Valentina Polanška, ima nenavadno obliko vzpetega jelena in se tudi še danes v slovenščini imenuje Košuta, nemško pa od Slovencev prevzeto Koschuta. Naj tu priključim še misel, ki se mi vsiljuje ob dejstvu, da naselja in nekropole Ajdovskega gradca pri Bohinju, Sv. Lucije, pa verjetno tudi Ljubljane, v tem času ležijo na nasprotnih bregovih rek Save, Soče, Ljubljanice, kar nakazuje na določene predstave o "mestu živih" na eni strani reke in na prevoz preko vode v "mesto mrtvih", tja čez, tja v onostranstvo.

III Rimska doba

S keltskim razvojem v zadnjih stoletjih pr. n. š. prehaja tudi Bled, prehaja njegovo ozemlje v rimsko dobo. Rimljani so iz Italije posegli preko prostora, ki ga v prazgodovini označujemo kot *caput Adriae* in kjer je 181. pr. n. š. zrasla njihova kolonija z latinskim pravom - Aquileia/Oglej. Že v dobi drugega triumvirata je Oktavijan posegel v ljubljansko kotlino, nastala je Emona, pač 35 pr. n. š. kot tabor *legionis decimae quintae Apollinaris* in tudi področje v smeri Gorenjske proti Karavankam je prišlo skupaj z regnum Noricum onstran gora pod rimski vpliv (Marjeta Šašel-Kos, *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijan*, 1986, 153). V posegih zadnjih desetletij starega štetja, do smrti Marka Vipsanija Agripe 12 pr. n. š. in Marka Emilija Lepida istega leta - Avgust je v prvem primeru izgubil soorganizatorja administrativnih preureditev tudi v naših krajih - so bile izvedene razmejitve: Posočje z Istro je pripadlo Italiji, tu je bila konstituirana *Regio decima - Venetia et Histria*, ljubljanska kotlina in seveda ves ogromni prostor *ad ripam*

fluminis Danubii; vse do tja je Tiberij v Avgustovem imenu osvojil *Pannoniorum gentes, quas ante me principem populi Romani exercitus nunguam adit* (*Res gestae Divi Augusti* 30 = V 44 - 47) in vse to ozemlje bo prišlo v veliki Ilirik oz. po preureditvah med dalmatinsko-panonskim uporom, pač l. 8 n. š., v Panonijo. Prav tu blizu k Bledu ob Savi nad današnjimi Jesenicami pa je še vedno segal in živel dokaj samostojno življenje Norik, bodoča Koroška, z Nereio na Magdalensbergu/Štalenski gori nad Gosposvetskim poljem pri Celovcu kot tradicionalnim središčem noriških plemen. Noricum kot provinco je osnoval šele Klavdij (41-54), resda brez konzularnega propretorskega legata senatorskega ranga in samo s prokuratorjem viškega reda na čelu.

To je situacija, ki jo pozna Plinij Starejši, umrl 24. avgusta 79 ob izbruhu Vezuva, za prvo stoletje, za julijsko - klavdijski in flavijski čas (*Naturalis historia* III 147). Toda že vso to dobo se v prostoru, rekli bi: med Ljubljano, Bledom in Karavankami s Kranjem na sredi, čuti neka administrativna nelagodnost in v drugem stoletju Trajan, Hadrijan in Antonini to preuredijo. Dokaz za okvirne datume nam daje Klavdij Ptolemej v svoji *Geografiji* (II 14,7): *

Bled se je torej vrnil v položaje svoje prazgodovine, od koder se v rimski dobi pravzaprav še ni bil čisto dvignil. Prebivalci so sicer zapadali pod vplive in nujnosti romanizacije, predvsem v njenih tehničnih dosežkih in novostih, njihova latinščina pa verjetno ni bila na ravni večjih središč, kake Poetovione, Emone, Tergesta, Akvileje. Gotovo so obstajala in bila seveda izboljšana stara pota, od savske doline v Posočje mimo Bleda in Bohinja, važnejši pa je bil prehod ob Savi preko Carniuma/Kranja, ki se zdaj pojavi s svojim imenom, na cesto iz Akvileje v Virunum na Gosposvetskem polju po dolini Bele in Zilje v zahodnem predelu, kjer je Deseta regija neposredno mejila na Norik in so se politični, ekonomski in civilizacijski tokovi neposredno pretakali iz mediteranske cone v alpsko. V bližini Bleda, pa vendar že

*[metaxy dè Italias kai Pannonias hypò tò Norikòn pòlis Emona]. Tudi srednjeveška kopija Ptolemejeve karte v znamenitem vatikanskem kodeksu Urbinas 82 (npr. L. Jelič, *Das älteste kartographische Denkmal über die römische Provinz Dalmatien*, WMBH 7, 1900, 165-214 in Taf. IV-VIII) dobro podaja in ilustrira zadevni podatek.

v savski dolini, torej bolj v predelu sončnih pobočij Karavank kot v zaprtem svetu jezer, je Andrej Valič raziskal rimsko stavbo, dele neke vile rustike, kar dokazuje intenziviranje rimskega gospodarskega prodora na podeželje (A. Valič/Sonja Petru, *Antični stavbni kompleks na Rodinah*, AV 15/16, 1964/1965, 321-338). Imena na napisih v tem prostoru: *Lascontia*, *Terti filia* (*Antike Inschriften aus Jugoslavien I*, 1938, 216); *Masclus*, *Ressimari filius*; *Bello(nis)*, *Secundi filia* (AIJ 217) so v glavnem nelatinska; dobe pa se tudi napisi s tria nomina: *Lucius Mammus Maximus* (AIJ 219) in celo funkcionar: *Marcus Oclatius Avitus, decurio coloniae Emonae* (AIJ 218).

IV Staroselci. Zaton antike

Oprostite referatu, če se je s temi izvajanji deloma, pa vendar bolj navidezno kot v resnici, oddaljil od svoje glavne teme! K njej se zdaj vračam. Na Bledu-Pristavi smo izkopavali leta 1948, 1949 in 1951 (J. Kastelic/B. Škerlj, *Slovanska nekropola na Bledu, Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948*, Ljubljana 1950; J. Kastelic, *Slovanska nekropola na Bledu, Poročilo o izkopavanjih leta 1949 in 1951*, Ljubljana 1960; S. Gabrovec, *Prazgodovinski Bled*, 1960). V drugem in tretjem letu smo prišli na tisti del nekropole, kjer je bilo takoj jasno, da gre za neki drugačni sestav grobnih pridakov kakor v prvem letu. Ime noval sem jih zaradi očitno večje starosti od prejšnjih "Bled I", nasproti "Bled II", postavil sem jih v sedmo stoletje z možnostjo začetka v šestem in delnega nadaljevanja v osmo stoletje. Mislil sem, da gre tudi pri Bledu I za slovansko prebivalstvo z vplivi staroselske, ne pa germanske kulture nanje. Poudaril sem zveze z bavarskim svetom, pa tudi z zahodno Panonijo ob Blatnem jezeru. Politično bi mogli tu videti najjužnejši del ozemlja Samove plemenske zveze (623-658), v drugi polovici sedmega stoletja pa prevladujoči vpliv Obrov, predvsem v pozni fazi prvega kaganata. V dobi vsesplošnega navdušenja za Slovane v arheologiji takoj po osvoboditvi 1945, saj je takrat 1946 in 1947 Josip Korošec s svojo ekipo odkrival veliko staroslovansko belobrdsko nekropolo na Ptuj in dal prvo sintezo o slovanskih najdbah na Štajerskem (J. Korošec, *Staroslovanska grobišča v severni Sloveniji*, Celje 1947), je bila taka odločnost slovanske atribucije deloma razumljiva. Tu je prišel do veljave, rekel bi, obrnjeni izrek: "*Amica veritas, sed magis amicus Plato*". Toda tudi uglednejši

znanstveniki so nekaj časa le previdno izražali domnevo o staroselcih kot nosilcih kulture Bleda I, vsi pa smo si bili edini, da germanski element kot glavna osnova zanjo ne prihaja v poštev, kljub S-fibuli iz groba 210. Zdenko Vinski, Joachim Werner in deloma Josip Korošec, pa tudi antropolog Božo Škerlj, kar je potem sprejel tudi Bogo Grafenauer (*Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, 1952), so postavili naglas na pravo mesto. Torej: ne le vplivi staroselskega substrata na novi slovanski življenjski v njegovi zahodni, češko-moravsko-alpski selitveni varianti, ampak prava staroselska kultura, res samostojni "Bled I".

V Staroselske postojanke

Danes - štirideset in več let, skoraj pol stoletja kasneje - je po zaslugi mnogih eminentnih raziskovalcev slika jasnejša, podoba drugačna. Že tudi prej je daljnega leta 1916 Rudolf Egger (*Frühchristliche Kirchenbauten im südlichen Noricum*, Wien 1916) mojstrsko pokazal na probleme staroselskih refugijev ob razpadu antičnega političnega in družbenega sistema v Alpah, med drugim tudi na problem cerkva, še posebej dvojnih cerkva na nekaterih postojankah. Dvojne cerkve so bile seveda že znane, toda predvsem v mestih in v prostoru caput Adriae - Akvileja, Gradež, Trst. Toda to so bila antična mesta in središča starega izrazito romaniziranega krščanskega prebivalstva. Z umaknjenimi kraji je bilo drugače. V zadnjih desetih, dvajsetih letih so v slovenskem prostoru mimo Svete Heme nad Globasnico, antične Iuene na Koroškem, ki jo je poznal že Egger, po zaslugi raziskovalcev prišle na dan in bile deloma tudi že objavljene razne staroselske postojanke raznih tipov, s cerkvijo, z dvojnimi cerkvami, z baptisteriji, brez kultne stavbe, blizu starih naselij ali daleč na samem. Poznamo jih od Sotle do blejskega kota: Ajdovski gradec pri Vranju, Rifnik na Štajerskem, Kučer v beli Krajini, Veliki Korinj na Dolenjskem, Ajdna nad Žirovnico tu v bližini. Ni potrebno naštevati literature, omenim le imena avtorjev, kot so: Lojze Bolta, Slavko Ciglenečki, Janez Dular, Timotej Knific, Peter Petru, Andrej Valič. Pravkar je Milan Sagadin objavil važno grobišče (*Kranj, Križišče Iskra. Nekropola iz časa preseljevanja ljudstev in staroslovanskega obdobja*, 1988), kjer je, podobno kot na Bledu, poleg staroslovanskega tudi grobišče iz kulture staroselcev, vendar v nasprotju z Bledom tipološko spada v

skupino "grobišč ob cerkvi". Rajko Bratož je podal historično sliko starega krščanstva na Slovenskem (*Kratek oris zgodovine krščanstva na Slovenskem v pozni antiki*, Zgodovinski časopis 35, 1981, 205-221; *Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejsk cerkve od začetkov do nastopa verske svobode*, 1986: Uvod, 13-31), Jaro Šašel je nakazal probleme razpršitve prebivalstva v kriznem obdobju ter ponovnega zbiranja v zgodnjerednjeveških naseljih (*Problem naseljevanja vzhodnoalpskih Slovanov*, Kronika 20, 1972, 3-6). Končno je Slavko Ciglencečki strnil arheološka dognanja o refugijih (*Höhenbefestigungen aus der Zeit vom 3. bis 6. Jh. im Ostalpenraum*, 1987) in slika je sedaj drugačna - tudi za Bled. Nekropola Bled I je na problem pokazala s potrebnim poudarkom in klicajem.

Bistvo vseh dejstev pa je vendarle v tem, da med poznoantično poselitvijo z romaniziranimi prebivalci - Karni, Kelti, panonskimi, ilirskimi plemeni, Japodi, Subokrini, Veneti - in med novo priseljenimi Slovani, Praslovenci, tako v Sloveniji kot celoti kakor tudi na Bledu posebej ni cezure, ni lakune, ni presledka v makrolokacijskem smislu. Obstaja pa seveda izrazita cezura v mikrolokacijah. In to je logično. Zato bi še vedno domneval, da nekropola Bled I vendarle traja še nekaj časa v sedmem stoletju, da dobiva iz bajuvarskega prostora vplive uhanov s košarico tipa Reichenhall predvsem iz tega časa, medtem ko so košarice panonskega tipa Alsópáhok predvsem zgodnje, iz 6. stoletja.

VI Intermezzo I : Germani v dobi preseljevanja ljudstev v Sloveniji

Germanske arheološke lokacije iz zgodnjega srednjega veka, iz časa preseljevanja ljudstev, na Bledu ne poznamo in je skoraj gotovo tudi ne bi bilo mogoče najti. Še vedno drži teza, da so germanske najdbe v Sloveniji sporadične, da se je med staroselce in Slovane val Germanov sicer prelil skozi naše kraje, da pa trajnejših sledov ni pustil. Vizigoti so se hitro pomaknili v Italijo in dalje na zahod, Ostrogoti so zasedali nekatere postojanke v Sloveniji v Teodorikovi dobi že iz svojega kraljestva v Italiji, npr. v razpadajoči Emoni (Marijan Slabe, *Dravlje, Grobišče iz časa preseljevanja ljudstev*, 1975), prav tako Langobardi - npr. v Carniumu (Vida Stare/ Zdenko Vinski, *Kranj, Nekropola iz časa preseljevanja ljudstev*, 1980). Pripisovati germanskim pojavom v času preseljevanja ljudstev v

Sloveniji kake večje dimenzije in večji pomen, bi bilo podobno neznanstveno početje, kot je bilo za časa okupacije preimenovanje najdišča Harigastove čelade, Ženjaka pri Negovi v Slovenskih goricah, v "Harigastort" ali kot so bili poizkusi posebne ekipe nacističnih raziskovalcev, da bi na mestih sedeža slovenskih karantanskih knezov na Krnskem gradu nad Gosposvetskim poljem najdbe arhitekturnih ostankov omejili na karolinški "palatium".

VII Arheologija in slovstvena zgodovina na Bledu

Ne bi zahajal še naprej v podrobnosti, ki jih boste imeli še priložnost proučevati v naslednjih dneh, *ex auditu*, pa tudi *ex visu*, kar bo dajalo vašim spoznanjem *primum gradum certitudinis!* - Na dan petnajstega avgusta praznuje katoliška cerkev velik praznik: *Assumptio Beatae Mariae Virginis*. Že od jutra in potem ves dan so se z mogočnim pritkavanjem na Otoku oglašali zvonovi, kakovostni vlivi ljubljanskih zvonarjev Gašperja Franchija in Jožefa Samasse iz prve polovice osemnajstega stoletja. Med turiste v pisanih počitniških oblekah so se mešali resneje oblečeni romarji, starejši in mladina, pa narodne noše. Čolni so vozili ljudi nepretgoma k verskim obredom na otok, kjer je cerkveni patrocini prav Marijino vnebovzetje, slovesnosti pa je dajala poudarek navzočnost škofa in druge višje duhovščine. Toda to je bil praznik konkretne in neposredne vere. Vse dni pa od devetih zjutraj, ko se cerkev na Otoku odpre, do sedmih zvečer, je nepretgoma pozvanjal s svojim drobnim glasom "zvon želja", ulit že leta 1534 še za poznogotsko cerkev. To pozvanjanje pa ni samo znak pozitivne vere, ampak mnogo starejših čustev, dokazilo izročila in dejstev, zvezanih z Otokom, Bledom in, če hočemo, z njuno arheološko resnico. France Prešeren je na Otoku pod tem zvonom želja v svoji viziji videl in 1836 v "Krstu pri Savici" upodobil staroslovansko svetišče boginje Žive in nad njenimi ruševinami Marijino cerkev - *la Reine est morte, vive la Reine!* V Narodnem muzeju v Ljubljani smo po izkopavanjih nekropol Bled I in Bled II precej časa oklevali, ali naj posežemo tudi na Otok. Predvsem jaz sam, misleč pri tem na vizijo pesnika, ki naj bi ostala čista problemska vizija slovenske usode s pokristjanjenim Črtomirom v Bohinju, s spreobrnjeno Bogomilo na Otoku, z oglejsko misijo med Slovenci. Čemu dokazovati z realnostmi pesnikove motive in njegovo nadčasovno sporočilo! Saj tudi Danteja ne bomo razlagali s

cenami sukna v tedanjih Firencah! Vendar pa so se izkopavanja začela in Vinko Šribar jih je z intenzivnim delom 1961-1966 izpeljal (*Blejski otok, Oris zgodovine*, Bled 1971; *K dataciji zgodnesrednjeveške cerkvene arhitekture na Slovenskem*, Av 23, 1972, 384-396). Tudi tu naj sebi in vam prizanesem s podrobnostmi - res pa je, da je arheolog našel prav pod zvonom želja, pod sedanjo baročno in prej gotško in prej romansko cerkvijo večjih razsežnosti ostanke apside majhnega predromanskega svetišča z dvema gradbenima fazama, pa seveda nekropolo. Če se sedaj spomnimo na oglejsko misijonarsko delovanje patriarha Paulina (787-802) v času Karla Velikega, ki je prvi širil krščanstvo med Slovence južno od Drave, bomo kaj lahko povezali Prešernovo vizijo Črtomirove drame - ali tudi tragedije? - z arheološkimi najdbami na Otoku. To ne bo koncesija tendencam realsocialističnih, ždanovskih zahtev, da je treba vsako umetniško delo ocenjevati z vidika "cene za sukno", vsekakor pa bo plodno srečanje dveh dejstev in dveh metod, dveh modelov - arheologije in literarne zgodovine.

VIII Slovenski zgodnji srednji vek

Po klasičnih merilih vstopamo v slovenski srednji vek zgodovinsko z naselitvijo Slovencev, to je ob koncu šestega stoletja, saj so se Bavarci in Slovenci leta 953 spopadli ob zgornji Dravi, in skozi sedmo stoletje z intenzivnim naseljevanjem, arheološko pa s ketlaško kulturo, ki pa jo zaznavamo šele v karolinški dobi, in to izraziteje šele proti sredini devetega in nato v desetem ter deloma še v enajstem stoletju. Prvi pregled najdb za Kranjsko je dal že Walter Schmid (*Altslovenische Gräber Krains*, Carniola 1, 1908, 17-44). To očitno neskladje predstavlja enega velikih in ključnih problemov slovenske arheološke vede. Paola Korošec je prva resneje in argumentirano pokazala, da moramo ketlaško arheološko kulturo razločevati, da je starejša faza "karantanska" in vidna prav na Bledu v nekaterih grobovih Bleda II in da je datiranje teh pojavov možno pomakniti mimo leta 800 - če vzamemo to ključno letnico v življenju Karla Velikega in s tem tudi v karolinškem svetu za izhodišče - nazaj v osmo stoletje (*Poskus delitve slovanske materialne kulture na področju Karantanije*, Zgodovinski časopis 15, 1961, 157-194; *Zgodnesrednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov*, 1979). S tem se zgodovinski in arheološki začetki slovenske naselitve v Alpah in tudi proti Italiji in

Istri med seboj približajo.

Za tip kulture Bled II, torej karantansko-ketlaške arheološke kulture, je zdaj na voljo neprimerno drugače veljavno gradivo, kot je bilo leta 1948: Ptuj (Josip Korošec, *Staroslovansko grobišče na Ptujškem gradu*, 1950), Kranj, ob farni cerkvi (Andrej Valič, *Oris dvajsetletnih arheoloških raziskovanj grobišča v Kranju*, Kranjski zbornik 1975, 159-167; Andrej Valič, *La nécropole slave à Kranj*, Inventaria Archaeologica 21, Ljubljana 1978), Kranj, Križišče Iskra (Milan Sagadin, o. c. v poglavju V), Bled in vsa njegova okolica, posebej Dlesc pri Bodeščah (Andrej Valič, *Staroslovansko grobišče na Blejskem gradu*, 1964; Timotej Knific/Andrej Pleterski, *Staroslovansko grobišče Dlesc pri Bodeščah*, AV 32, 1981, 482-532; Timotej Knific, *Bled v zgodnjem srednjem veku*, 1983), *Batuje v Vipavski dolini* (Drago Svobljak/Timotej Knific, *Vipavska dolina, Zgodnesrednjeveška najdišča* 1976), če omenim le najvažnejše.

Obe veliki najdišči na Ptuj in na Bledu sta tipični nekropoli v vrstah, nekropoli brez krščanske kulturne stavbe, čeprav o krščanstvu Slovencev v karolinškem času ni mogoče dvomiti - tako s pokristjanjenjem iz Ogleja kot iz Salzburga, torej od juga in od severa proti kotlini Drave, pa tudi z misijonarskim delovanjem Cirila/Konstantina in Metoda v Kocljevi Zgornji Panoniji. Recimo jima zato nekropoli konservativnega staroslovanskega, predkrščanskega tipa. Nekropola pri farni cerkvi v Kranju in nekropola Kranj - Križišče Iskra, nekropola Bled - Otok, nekropola Batuje - torej nekropole ob kulturnih stavbah, bodisi da so le - te starejše bodisi da se zgradijo med nastajanjem nekropol, pa predstavljajo naprednejši tip. Kakšen bi bil položaj ob zgodovinsko najpomembnejši cerkvi Slovencev v tem času, cerkvi Gospe Svete na Koroškem, ne vemo; in ker avstrijska, posebej pa še uradna koroška arheologija svojo nalogo vidi v proučevanju problemov na črti: noriški Kelti - rimska doba - srednjeveška nemška kolonizacija, tega pač še dolgo ne bomo mogli videti.

Opozoriti pa moram še na važno kulturnozgodovinsko zvezo! Iz konca desetega stoletja se nam je ohranil dragocen slovenski jezikovni in, lahko rečemo, literarni tekst - Brižinski spomeniki (Fran Ramovš/Milko Kos, *Brižinski spomeniki*, 1937). Gotovo je, da so teksti reprodukcija že starejših predlog, morda že iz devetega

stoletja. Ustoličevanje staroslovenskih karantanskih knezov je dokazano obstajalo že v času karantanske samostojnosti, torej pred leti 743/745. Krnski grad, Gospa Sveta, naselitev na ruševinah rimskega Virunuma na Gosposvetskem polju so od Bleda onstran Karavank le malo oddaljeni, vse ozemlje južno od Karavank pa je vsaj do leta 795 že pripadalo frankovski Italiji, torej tudi že krščanskemu "zahodnemu" svetu. V teh političnih okoliščinah so prebivalci na Bledu prav gotovo ne le govorili slovensko samo doma, ampak tudi poslušali pridige v svojem jeziku med sicer latinskimi, ne pa nemškimi obredi, in jih sami v svojem jeziku molili in peli, če ne drugje in če ne drugače, pa gotovo v zasilno prirejenih kapelah, ob obisku potujočih misijonarjev. V staroslovensko nošo oblečeni ljudje blejske srenje in z nakitom, ki ga poznamo iz kulture Bled II, okrašeni so imeli tudi svojo javno slovensko besedo, kot nam govorijo Brižinski spomeniki.

IX Intermezzo II: Veneti in Praslovinci

Preden se ozrem še na Bled in njegov razvoj po arheološki dobi, po njegovi karantansko-ketlaški kulturi in po času Brižinskih spomenikov, je morda primeren trenutek, da opozorim na neko drugačno videnje kontinuitete slovenske kulture in slovenskega kulturnega prostora. V mislih imam zapoznalo romantično teorijo o kontinuiteti prebivalstva ob *caput Adriae*, to je Venetov, skozi rimsko dobo v Slovence srednjega veka. Iz želje za domoznanstvo vnetih epihumanistov, da bi nelatinska oz. negrška, torej od antike ne neposredno odvisna evropska ljudstva na obrobju mediteranskega sveta opravičila svojo avtonomno veljavo in samobitnost, so nastajale teorije o večji, tudi večji kulturni starosti teh narodov nasproti Latinom in Grkom. To se je kazalo na različne načine - bodisi v teorijah tretjega Rima na ruskem vzhodu, kar seveda sloni ne le na vlogi Kijeva kot predhodnika Moskve, ampak kar na Skitih, katerih divji značaj postaja v teh konceptih vrlina nasproti uglajenosti Helade, to odmeva še danes pri nas v Krleževi tezi o anticipaciji renesanse v predelih Balkana, pa seveda v vseh panilirskih oziroma protoilirskih navdušenjih in v tezi o Hieronimu kot izumitelju glagolice in podobno. Tako tudi v Sloveniji. Vsa prosvetljenska družba se je navduševala nad Pra-emono, ki da je bila že obzidano mesto, ko so na sedmerih gričih še blodili volkovi in gnezdili jastrebi. Valentin Vodnik je vpraševal, naj pove, kdor misli drugače, od kod so prišli naši predniki, če

ne verjame, da stanujejo tu "od nekdanj". Deloma je o teh hipotezah podvomil Jernej Kopitar, problemu pa se je v svoji genialni vizionarnosti izognil France Prešeren. Toda mitologi in psevdolingvisti so skozi devetnajsto stoletje te psevdoromantične težnje še in še ponujali kot zgodovinsko resnico. To do danes ni zamrlo. Zelo resno se še zadnja leta trdi, da je slovenščina prisotna že v etruščanskih tekstih (Andrej Berlot/Ivan Rebec, *So bili Etruščani Slovani?*, Koper 1984). Ko pa je ta trditev le postala nevzdržna, se sedaj vztrajno ponavlja teza o slovenščini na venetskih napisih kot napisih v praslovanskem jeziku, ki jo zagovarja in vzpodbuja tudi ugledni partizanski pesnik Vladimir Pavšič - Matej Bor (Jože Šavli/Matej Bor, *Unsere Vorfahren, Die Veneter*, Wien 1988; nasproti temu naj navedem le zbornik Giulia Fogolari/A. L. Prosdoci, *I. Veneti antichi, Lingua e cultura*, Padova 1988). Historična, kulturnozgodovinska, lingvistična, pa tudi naša arheološka znanost mora odkloniti in zavrniti take rodoljubne teorije. Resnica o slovenski preteklosti in samobitnosti je kljub mnogim tragičnim trenutkom zgodovine dovolj pozitivna brez sklicevanja na praizvire neke izmišljene protozgodovine.

X Po letu 1004

Leta 1004 je 10. aprila z darovnico, izstavljeno v Tridentu, nemški cesar Henrik II. Bavarski iz družine saških Otonov podelil Bled z obširno okolico škofom iz Brixena / Bressanona na južnem Tirolskem ob cesti Innsbruck - Brenner - Verona (F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku III*, Ljubljana 1911, 13-14, listina št. 17). Mislim, da je to donacijo treba povezati s Henrikovo italijansko politiko: tega leta se je prvič odpravil v Italijo, kjer ga je milanski nadškof v Paviji 14. maja istega 1004. leta, torej le dober mesec po briksenški donaciji, kronal za kralja Italije. Cerkveni dostojanstveniki bližnjih pokrajin so dobili nagrade, tako tudi škof v Briksenu, mestu, ki leži ob najvažnejši poti preko Brennerja v Italijo.

Na skali nad Blejskim jezerom je zrasel grad, Otok je dobil romansko cerkev, pokristjanjenje se je intenziviralo, nekropole starih Slovencev karolinške dobe so se opuščale, pod Gradom je zrasla farna cerkev svetega Martina (B. Reisp, *Blejski grad*, Maribor 1983; Kronika, Tematska številka - *Iz zgodovine Bleda*, 32, 1984, št. 2-3). Bled je prešel iz arheološke dobe v nove čase.

Naj ob tem izrečem še misel, naj pokažem na problem, ki mu bo arheološka metodologija morala že v bližnji prihodnosti v Sloveniji posvetiti pozornost, saj so raziskave že prestopile mejo arheološkega zgodnjega srednjega veka in se pomaknile v čas po letu tisoč. Izkopavanja kulturne stavbe na blejskem Otoku, raziskave na Celjskem gradu, v kompleksu cistercijanskega samostana v Stični in posebej še v njegovi cerkvi, proučevanje razvalin kartuzije v Žičah in raziskave, ki spremljajo rekonstrukcije raznih cerkva po vsej Sloveniji, posebno pa še izkopavanja v petnajstem stoletju opuščene tržne naselbine Gutenwert ob Krki - vse to zahteva arheološko metodo. Po drugi strani pa se po letu tisoč izpovedna vrednost arhivskih dokumentov in zgodovinskih tekstov večja ter postaja v raziskavi zgodovine vodilna. V materialni kulturi pa so spomeniki, ki ne potrebujejo arheološke metode ali vsaj ne prvenstveno, zdaj v ospredju in k njim pristopa z načini proučevanja zgodovinar umetnosti po svojih potrebah in zakonitostih. Zato je problem odprt: Ali naj bo arheologija po letu tisoč tudi po predmetu avtonomna v interdisciplinarni povezavi z drugimi vedami - umetnostno zgodovino, zgodovino, etnologijo, lingvistiko - ali pa naj se tem in še drugim strokam pridružuje samo s svojo metodološko aparaturo po vsakokratni potrebi. Tudi raziskovanja na Bledu že nakazujejo ta, danes teoretično v Sloveniji še ne razrešeni, toda že izrazito odprti problem.

XI Sklep

V štiridesetih letih po naših izkopavanjih na Bledu je slovenska arheologija na vseh področjih, pa tudi in morda še najbolj pri problemih zatona antike in nastanka slovenskega srednjega veka - ne pozabljam pa pri tem na vse napore in dosežke paleolitskih, prazgodovinskih in rimskodobnih raziskav - dosegla veliko in morda celo ogromno. Če so bila dela na Bledu 1948 do 1951 in potem 1961 do 1966 bodisi v svojih dosežkih bodisi v svojih zmotah tudi delna pobuda za tak pozitivni proces, mi dovolite še dvoje osebnih sporočil: Najprej bi se rad spomnil pokojnega inženirja arhitekta Toneta Bitenca, ki je prav ob rezultatih izkopavanj pričel in dokončal restavriranje Blejskega gradu in blejskega Otoka. Pri tem želim tudi izraziti posebno priznanje Jožetu Kapusu, takratnemu predsedniku občine Bled, ki je s svojo vneto in s svojim vplivom to delo omogočil. In drugo: V svojem imenu in v imenu sodelavcev takratnih izkopavanj - živih

in tistih, ki jih ni več med nami, se resnično iskreno zahvaljujem vam, dragi kolegi in kolegice arheologi, za znanstvene dosežke in kulturne perspektive, ki ste jih nam vsem v teh štiridesetih letih odpirali - tudi ob gradivu Bleda!

Jože Kastelic

Ljubljana/Bled, 4. oktobra 1988.

Opomba: K vsem problemom zgodovine slovenskega zgodnjega srednjega veka, pa tudi arheologije in lingvistike je sedaj podal temeljno izhodišče Bogo Grafenauer v izdaji Pavla Diakona, *Zgodovina Langobardov*, Maribor 1988, v spremni študiji (str. 294.422): *O Pavlu Diakonu in začetkih zgodovine Slovencev v novi domovini*.